

Muînüddin Süleyman Pervâne Döneminde Tokat

Geliş Tarihi: 14/04/2020

Kabul Tarihi: 25/06/2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf Bilgisi: Çıtak, Mesut; “Muînüddin Süleyman Pervâne Döneminde Tokat”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, C.3, S.1, Haziran 2020, ss. 73-89.

Mesut ÇITAK*

Öz

26 Ağustos 1071 Malazgirt Savaşı Anadolu Türk tarihi için bir dönüm noktası oldu. Bu savaşın ardından yoğun bir şekilde Anadolu'ya Türk iskânı başladı. Tokat ve çevresinde Sultan Alp Arslan'ın izniyle Danişmendli Beyliği kuruldu. Bir süre Anadolu'nun en önemli siyasi gücü olan bu beylik II. Kılıçarslan tarafından Türkiye Selçuklu Devleti'ne bağlandı. Türkiye Selçuklu döneminde Anadolu altın çağlarını yaşadı. Ancak 1243 Köseadağ Savaşı bir günde her şeyi tersine çevirdi. Artık Selçuklu sultanları neredeyse Moğolların kuklası haline gelmişti. Moğollar Anadolu'yu kendilerine biat etmiş Selçuklu devlet adamları vasıtasıyla idare etmeye başladılar. İşte bu devlet adamlarından en meşhuru Pervâne lakaplı Muînüddin Süleyman idi. O hüküm sürdüğü dönemde bir sultan gibi hareket etmişti. Onun için payitaht Konya değil Tokat'tı. Hatta bir dönem Selçuklu Moğollar tarafından Kızılırmak sınır olmak üzere ikiye bölündüğünde onun etkisiyle Kızılırmak'ın doğusunda kalan yerlerin merkezi Tokat olmuştu. Çalışmamızın amacı Muînüddin Süleyman Pervâne döneminde Tokat'ta meydana gelen siyasi ve kültürel gelişmeleri ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Tokat, Muînüddin Süleyman Pervâne, Türkiye Selçuklu, Moğol.

The Period of Muînüddin Süleyman Pervâne in Tokat

Abstract

26 August 1071 Battle of Manzikert was a turning point for Anatolian Turkish history. After this war, Turkish resettlement began in Anatolia. Danishmendli Principality was established with the permission of Sultan Alp Arslan in and around Tokat. This principality, which was Anatolia's most important political power for a while, was Turkey was connected to the Seljuks by Kılıçarslan. Turkey experienced their heyday Anatolian Seljuk period. However, the 1243 Battle of Köseadağ reversed everything in one day. Now the Seljuk Sultans had almost become the puppet of the Mongols. The Mongols began to rule Anatolia through Seljuk statesmen who had alleged themselves to them. The most famous of these statesmen was Muînüddin Süleyman, nicknamed Propeller. When he ruled, he acted like a sultan. Therefore, payitaht was not Tokat, but Konya. In fact, when the Seljuk Mongols were divided into two as Kızılırmak border, Tokat became the center of the east of Kızılırmak under its influence. The aim of our study is to reveal the political and cultural developments that took place in Tokat during the period of Muînüddin Süleyman Pervâne

Keywords: Tokat, Muînüddin Süleyman Pervâne, Turkey Seljuks, Mongols.

Giriş

26 Ağustos 1071 Malazgirt zaferinin ardından Anadolu coğrafyası hızlı bir Türkleşme sürecine girmiş bu durumun sonucu olarak da Anadolu'da Türkler tarafından siyasi organizasyonlar

* Doktora Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Orta Çağ Tarihi Anabilim Dalı. Orcid No:0000- 0002- 3920- 4874, e-mail: aymesmet@gmail.com

kurulmuştur. Kurulan bu siyasi organizasyonlardan biri de Danişmendli Beyliği'dir. İlk olarak meliklik statüsünde¹ kurulan bu beylik Tokat ve çevresindeki pek çok şehre hâkim olmuştur. Tokat'ın Danişmendlilerin eline geçmesiyle ilgili dönemin kaynakları aşağı yukarı aynı bilgileri vermektedir. Bu kaynaklara göre Tokat bizzat Sultan Alp Arslan tarafından Malazgirt Savaşı sonrası Danişmend Gazi'ye ikta olarak verilmiştir.²

Danişmendliler döneminde Tokat çok kısa süre içinde Türk-İslam beldesi hüviyetini kazanmıştır. Tokat'ın Türkiye Selçuklu devleti idaresine geçmesi II. Kılıçarslan döneminde olmuştur.³ II. Kılıçarslan Danişmendli beyliğine son vererek topraklarını ele geçirmiş böylelikle Tokat, Sivas, Niksar, Amasya, Çorum gibi şehirlerin dâhil olduğu Danişmendiyeye⁴ vilayeti Selçuklu yönetimi altına girmiştir.⁵

Tokat, Danişmendliler döneminde olduğu gibi Selçuklu döneminde de önemini korumuştur. Evliya Çelebi Seyahatname adlı eserinde Tokat için “tah-ı Selçukiyyân ve Pây-i taht-ı Danişmendiyân” ifadelerini kullanmıştır.⁶ Selçuklu uç bölgelerindeki şehirlere nazaran Tokat, Niksar, Amasya gibi şehirlerde daha fazla etkiye sahipti. 1240'da Çaşnigir Şemseddin Yavtaş Tokat'ın subaşısı idi.⁷ Tokat şehzadelerin yönetim tecrübesi kazanması için Selçuklunun seçtiği şehirlerden biridir. II. Kılıçarslan daha hayattayken oğulları arasında ülkeyi taksim etmiş ve Tokat'ı da Rükneddin Süleymanşah'a vermiştir.⁸ Rükneddin Süleymanşah kardeşi Kutbeddin Melikşah'tan Sivas ve Aksaray'ı, Nasirüddin Berkayaruk'tan da Niksar ve Amasya'yı alarak Tokat'a bağlamıştır.⁹ Rükneddin Süleymanşah babasının ölüm haberini alınca Tokat'taydı ve oradan hareketle Aksaray'a ardından da Konya'ya giderek tahta oturmuştur.¹⁰ O kardeşi Gıyaseddin Keyhüsrev ile girdiği taht mücadelesinde Tokat'tan getirmiş olduğu Türk asıllı beylere devlet idaresinde önemli görevler vermiştir.¹¹ Rükneddin Süleymanşah döneminde Tokat bir ilim merkezi haline gelmiş farklı mezhep mensupları fikirlerini rahatlıkla ifade edebilmişlerdir. Dönemin önemli âlimlerinden olan Şehabeddin Sühreverdi¹² bir süre Tokat'ta Rükneddin Süleymanşah'ın himayesi altında bulunmuş ve “*Pertevname*” adlı felsefi eseri ona sunmuştur.¹³ Bir diğer Selçuklu sultanı I.Gıyaseddin Keyhüsrev hayattayken üç oğlundan büyüğü olan İzzeddin Keykavus'u Malatya'ya, Alaaddin Keykubat'ı ise Tokat'a melik olarak atamıştır.¹⁴ Keyferüddin ise babasının ölümünde Antalya'daydı.¹⁵ I.İzzeddin Keykavus'un hüküm sürdüğü dönemde¹⁶ Tokat'taki bir kitabede Zeynüddin Başara el- Galibi 612/ 1215 yıllarında kendisinden Tokat sahibi olarak bahsetmektedir.¹⁷ Bu kitabenin dışında iki kitabe daha vardır ki bunlardan biri 631/1233'de Abdulkasım Ali el Tusi'nin kendisi için hazırlattığı türbedeki kitabedir. İkinci kitabe ise

¹ Mikâil Bayram, *Danişmend Oğulları Devleti'nin Bilimsel ve Kültürel Mirası*, Konya, 2009, s.15.

² Sefer Solmaz, *Danişmendliler Devleti ve Kültür Mirasları*, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2001, s.46.

³ Ali Açikel, “Tokat”, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, C: 41, İstanbul, 2012, s. 219.

⁴ Bayram, *Danişmend Oğulları Devleti'nin...*, s.29.

⁵ Solmaz, *Danişmendliler Devleti...*, s.54.

⁶ Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, haz. Yücel Dağlı- Seyit Ali Kahraman- İbrahim Sezgin, C: 5, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s.33.

⁷ Claude Chan, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, E Yayınları, İstanbul, 1979, s.237.

⁸ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye fi'l Umuri'l Ala'iyye*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara,2014, s.50.

⁹ Chan, *Osmanlılardan Önce...*, s.125.

¹⁰ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.60.

¹¹ Nejat Kaymaz, “Anadolu Selçuklu Devletinin İnhitatinde İdare Mekanizmasının Rolü” I, *TAD*, Ankara 1964, C: 2/ S:2- 3, s. 125.

¹² İsraki felsefe akımını kuran filozof.

¹³ Bayram, *Danişmend Oğulları Devleti'nin...*, s.34.

¹⁴ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin Siyasi ve İhtimai Tarihi I*, Tekin Yayınevi, Ankara, 1979, s.66.

¹⁵ Chan, *Osmanlılardan Önce...*, s.130.

¹⁶ 1211- 1220

¹⁷ Chan, *Osmanlılardan Önce...*, s.238.

oğlu Sipehsâlâr Seyfeddin Hamid'in 648/1250'de yaptırttığı köprü üzerinde bulunmaktadır.¹⁸ Alaaddin Keykubat zamanında önemli tutsakların zindana atıldığı bir yer olan Tokat bir ara Selçuklunun önemli devlet adamı Bahaeddin Kutluca'nın sürgüne gönderildiği yer olmuştur.¹⁹

1243 Köseadağ Savaşı Sonrası Selçuklunun Siyasi Durumu

Türklerin Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'daki faaliyetlerini sınıflayacak olursak ilk dönem faaliyetleri bir kök salma mücadelesidir. Bu kök salma Miryokefalon Savaşı'na kadar devam eder. Miryokefalon'dan sonra artık kendi siyasi politikasını çizen bir devlet gücü olarak Türkiye Selçuklu Devleti Anadolu'daki nüfuzunu artırmıştır. Bu güçlenme dönemi I.Alaaddin Keykubat devrinde²⁰ zirveye ulaşmıştır. Ne yazık ki sultan I. Alaaddin Keykubat'ın ölümünün ardından bu parlak devir yerini kargaşaya bırakmıştır. Kuşkusuz yükseliş dönemi tedrici olarak meydana çıkmışsa çöküşte aynı şekilde tedrici olmuştur. I.Alaaddin Keykubat sonrası tahta geçen oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in acemice yönetimi devleti zafiyete uğratmıştır. Selçuklu devletinin zafiyete uğradığını gören İran Moğolları bu durumu değerlendirmek için en uygun zamanı kollamışlar ve Babai Ayaklanması²¹ sonrası Selçuklu topraklarına hücum etmişlerdir. İşte bu hücum sonucu Türk tarihinde pek az görülen bir hadise cereyan etmiş ve 1243 Köseadağ Savaşı'nda ordunun başındaki sultan savaş alanından kaçmıştır. Köseadağ yenilgisi sonrası II. Gıyaseddin Tokat'taki hazineyi alarak Ankara'ya gitmiştir.²² Bu hadise milletin yaşayacağı sıkıntıların habercisi gibidir. Zira devletin yıkılışına kadar güçlü bir sultan tahta geçmemiştir. Yenilgi sonrası Moğollar Sivas'ı ele geçirmişler ardından da Kayseri'yi acımasızca yağma etmişlerdir.²³ Moğolların yaptığı katliam ve zulümleri Ermeni müverrihi Vardan şu şekilde ifade etmiştir: “*Feryat ve figan memleketi kapladı insanların dışında hayvanlar ve hatta kan ve gözyaşları ile dolmuş dağlar ve ovalar figan ediyordu.*”²⁴ Orta Anadolu'da büyük tahribat yapan Moğollar ordugâhlarından uzakta kalmak istemedikleri için daha batıya gitmemişlerdir. Köseadağ yenilgisi yeri doldurulabilecek türden bir yenilgi değildi. Bir tek gün içinde Anadolu tarihinin yönü tamamen değişmiştir.²⁵ Bundan sonrasında Moğollar Anadolu üzerinde nüfuz sahibi olmaya başlamışlar ve giderek baskılarını artırmışlardır. Bu baskılara boyun eğmek istemeyen ve genelde de yerleşik olmayan Türk kitleleri Moğolların kolaylıkla ulaşamayacağı yerlere özellikle Bizans sınırına doğru kaçmışlardır.²⁶ Tokat, Moğolların merkezi İran'a yakın bir konumda bulunmasından dolayı Moğol tesirinin en fazla hissedildiği şehirlerden biri olmuştur. Oysa hudut boylarındaki uç beyleri Moğollara daima engel çıkarmışlardır.²⁷ Moğollar Anadolu üzerindeki yönetimlerini doğrudan kendileri yapmamışlardır. Onlar daha çok perde gerisinde kalarak kendilerine hizmet edecek kişilikte olan yöneticileri iş başına getirmişlerdir. İşte makalemize konu olan Muînüddin Süleyman Pervâne bu kişilerin başında gelmektedir. Anonim Selçukname'de onun dönemiyle ilgili şu ifadeler kullanılmıştır: “*Pervâne zamanında öyle bir devir oldu ki, kurt ile kuzu birlikte su içiyor birlikte otluyordu. Pervâne*

¹⁸ Chan, *Osmanlılardan Önce...* ,s.238.

¹⁹ V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Tarihi*, çev. Azer Yaran, Onur Yayınları, Ankara, 1988, s.268.

²⁰ 1220- 1237

²¹ Simon de Saint Quentin, *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245- 1248*, çev. Erendiz Özbayoğlu, Antalya, 2006, s.43- 45; ayrıca bk. Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı Aleviliğin tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslam – Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, İstanbul, 1996, s.133.

²² Chan, *Osmanlılardan Önce...* ,s.145.

²³ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...* ,s. 503.

²⁴ Müverrih Vardan, *Türk Fütühatı Tarihi (889- 1269)*, çev. Hrant D. Andreasyan, *Tarih Semineri Dergisi* ½, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1937, s. 2.

²⁵ Chan, *Osmanlılardan Önce...* ,s.145.

²⁶ Georges Pachimeres, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, çev. Ilcan Bihter Barlas, İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.29.

²⁷ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin Siyasi...* ,s.92.

*âlimlerle sohbet ederdi. Halk emniyet içersinde bulunuyordu. Moğollar onun parmağındaki yüzük gibiydi.*²⁸

Muînüddin Süleyman Pervâne

Aksarayi *Müsameretü'l Ahbar* adlı eserinde Türkiye Selçuklu Devleti'nin son dönem siyasal hayatında önemli bir rol oynayan Muînüddin Süleyman Pervâne'nin soylu bir aileye mensup olduğunu ifade etmiştir.²⁹ Onun babası Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in veziri Mühezzibiddin Ali'dir. Mühezzibiddin Ali, I.Alaaddin Keykubat döneminde devlet hizmetine girmiş ve ilk önemli görevini de müstevfi olarak yapmıştır. II. Gıyaseddin döneminde vezirlik görevine getirilen Mühezzibiddin Ali, Köseadağ Savaşı öncesi sultanı uyararak ordunun mevzisinden ayrılmasının felaket ile sonuçlanacağı uyarısında bulunmasına rağmen sultan II. Gıyaseddin bu uyarıya kulak asmamıştır.³⁰ Maalesef Sultan II. Gıyaseddin kendisi gibi tecrübesiz devlet adamlarının sözüne itimat ederek Mühezzibiddin Ali'ye itimat etmemiştir. Ancak savaşın sonucu Mühezzibiddin Ali'yi haklı çıkarmıştır. O devletin daha da kötü duruma düşmemesi için Köseadağ Savaşı sonrası Moğol komutanı Baycu'nun yanına giderek³¹ Selçuklu ile Moğollar arasında bir anlaşmanın yapılmasını sağlamıştır. Döndüğünde de Sultan tarafından övgüye mazhar olmuştur.³² Mühezzibiddin Ali Moğol karargâhına giderken oğlu Muînüddin Süleyman'ı da götürmüştür.³³

Muînüddin Süleyman'ın menşei konusunda kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. İbni Bibi onun menşei olarak Deylem bölgesini bildirirken,³⁴Hamdullah Müstevfi, Kâşânlı olduğunu yazmıştır.³⁵ İbn Şeddad ise Muînüddin Süleyman'ın Merv yakınlarındaki Kâze köyünden olduğunu belirtmiştir.³⁶

Tokat'ın Önemi

İnsanlar için bir şehri yerleşilir kılan en önemli etmen o şehrin korunaklı olmasıdır. Selçuklu sultanları bir ayaklanma veya istila durumunda başkent Konya'yı terk edip güvenilir buldukları şehirlere gitmişlerdir. Selçuklu sultanlarının zor zamanlarında tercih ettiği şehirlerden biri Tokat olmuştur.³⁷

Tokat'ın tercih nedeni olmasındaki nedenlerden biri kalesidir. Tokat kalesi konumu ve yapısı gereği ele geçirilmesi oldukça güç bir kaledir. Evliya Çelebi "*Seyahatname*" adlı eserinde kaleyle ilgili şu ifadeleri kullanmıştır " Kale yüksek bir tepe üzerinde, kesme taş ile yapılmış olup o kadar büyük değildir. Etrafı burçlar ve kuleler ile süslenmiş olup, etrafında hendek yoktur. Korkusuz bir surdur ki Samanyolu gibi göğe baş uzatmıştır..."³⁸

²⁸ *Anonim Selçukname*, çev. Hali İbrahim Gök, Fahrettin Coşkun, Atıf Yayınları, Ankara, 2014, s.47.

²⁹ Kerimüddin Mahmud-i Aksarayı, *Müsameretü'l Ahbar*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara, 2000, s. 31.

³⁰ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.499.

³¹ *Anonim Selçukname*, s.43.

³² İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.511.

³³ Mühezzibiddin Ali'nin beraberinde oğlunu götürmesi oldukça ilginçtir; zira böylesine önemli bir görevde oğlunu götürmesinin görünürde mantıklı bir nedeni gözükmemektedir. Bu durum Moğolların isteği üzerine gerçekleşmiş olabilir veya Mühezzibiddin Ali oğlunu yanında götürerek onlara bağlılığı konusunda bir takım sözler vermiş olabilir (Chan, *Osmanlılardan Önce...*, s.263).

³⁴ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.626.

³⁵ Hamdullah Müstevfi-yi Kazvini, *Tarih-i Güzide*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara, 2018, s. 382.

³⁶ İbn Şeddad, *Siretü'z-Zahir Baypars (Baypars Tarihi II)*, çev. M. Yaltkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara,2000, s.94.

³⁷ Chan, *Osmanlılardan Önce...*, s.219.

³⁸ Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi V*, haz. Yücel Dağlı- Seyit Ali Kahraman- İbrahim Sezgin, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s.32.

Nüfusunun çoğunluğu Türklerden oluşan Tokat'ta halk genellikle yerleşik bir yaşam sürmekteydi.³⁹ Bu durum halkın devlete olan bağımlılığını artırıyordu.⁴⁰ Danişmendlilerden itibaren bir Türkmen yurdu haline gelen şehirde güçlü bir Türk kültürü vardı. Selçuklu şehrin yönetiminde herhangi bir sorun yaşamamıştı. Şehir Türklerin eline geçmesinden itibaren önemli sayılabilecek istila veya talana uğramamıştı.⁴¹ Samsun'dan Sivas'a uzanan çok eski bir ticaret yolu üzerinde bulunmasının sonucu olarak zengin bir ekonomiye sahipti.⁴² Şehir merkezi ve çevresinde birçok kervansaray olması canlı bir ticaret merkezi olduğunu göstermektedir. Tokat'ın Selçuklu dönemindeki zengin ekonomisi ticaret hayatındaki meslek gruplarından da anlaşılmaktadır. Bu meslek gruplarından saraç⁴³, bezaz⁴⁴, nalcılık, semercilik⁴⁵ en yaygın olanları olup günümüzde de icra edilmektedir.

Sonuç olarak Muînüddin Süleyman'ın Tokat'ı kendine merkez olarak seçmesinde şu üç sebep etkili olmuştur diyebiliriz. 1- Korunaklı bir şehir olması 2- Halkının sadık olması 3- Zengin bir ekonomiye sahip olması.

II. Gıyasedin Keyhüsrev'in Ölümü ve II. İzzeddin Keykavus'un Tahta Geçiş

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in üç oğlu vardı Bunlar büyükten küçüğe II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıçarslan ve II. Alaaddin Keykubat idi.⁴⁶ Bu üç kardeş farklı annelerden dünyaya gelmişti.⁴⁷ Gıyaseddin Keyhüsrev ölmeden önce kardeşlerden en küçüğü olan Gürcü melikesi Rossudan'dan doğma Alaaddin Keykubat'ı kendi yerine varis bırakmıştı. Ancak ümeranın ortak kararıyla İzzeddin Keykavus tahta geçirilmiştir.⁴⁸ İzzeddin'in ilk iktidarı döneminde vezirlik Şemseddin İsfahani'ye, naiblik Celaleddin Karatay'a verilmiştir.⁴⁹ Tahta çıkan İzzeddin küçük yaşta olduğu için tüm otorite Şemseddin İsfahani'nin elindeydi. O kısa süre içinde kendisine rakip olabilecek devlet adamlarını ortadan kaldırdığı gibi Sultanın annesiyle de evlenerek gücüne güç katmıştır. Ülkeyi bir sultan gibi idare etmiştir.⁵⁰ Ancak onun rahatı sultan Rükneddin Kılıçarslan'ın Moğol hanının yanından dönmesi ile bozulmuştur. Çünkü sultanlık makamı İzzeddin'den alınarak Rükneddin'e verilmiştir. Bu durum Şemseddin İsfahani için sonun başlangıcı olmuştur. Rükneddin'in yanında bulunan devlet adamları Moğol hanından İsfahani'nin tutuklanması ile ilgili bir yarlığ⁵¹ getirmişlerdir. İsfahani kaçınılmaz sondan kendini kurtaramamış ve daha önceden kötülük ettiği kişilerin akrabaları tarafından üç gün boyunca işkence edilerek öldürülmüştür.⁵²

Üç Kardeş Dönemi ve Muînüddin Süleyman Pervâne'nin Tarih Sahnesine Çıkışı

³⁹ Akdağ, *Türkiye'nin Siyasi...*, s.91; Evliyâ Çelebi, *Seyahatname*, s.39.

⁴⁰ Chan, *Osmanlılardan Önce...*, s.270.

⁴¹ Akdağ, *Türkiye'nin Siyasi...*, s.91.

⁴² W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, çev. Mihri Pektaş, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1960, s. 27, 290.

⁴³ At takımı, araba koşumları, deri ve meşinden muhtelif eşya yapılan ve satılan yer (Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*, MEB Yayınları, İstanbul, 1977, s. 125).

⁴⁴ Bez satan kişi, manüfaturacı ((Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, MEB Yayınları, İstanbul, 1977, s. 228).

⁴⁵ Chan, *Osmanlılardan Önce...*, s.312.

⁴⁶ İzzeddin Keykavus 11, Rükneddin Kılıçarslan 9, Alaaddin Keykubat ise 7 yaşındadır (Chan, *Osmanlılardan Önce...*, s.265).

⁴⁷ İzzeddin Keykavus annesi Grek Papazının kızı, Rükneddin Kılıçarslan'ın annesi Konyalı bir Türk, Alaaddin'in annesi ise Gürcü prensesinin oğluydu (Chan, *Osmanlılardan Önce...*, s.265).

⁴⁸ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.517.

⁴⁹ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.517.

⁵⁰ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.535.

⁵¹ Moğol hanlarının fermanlarına yarlığ denmekteydi (Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*, MEB Yayınları, İstanbul, 1977, s.605.

⁵² İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.549; Anonim Selçukname, ölüm tarihi olarak 8 zilhicce 646/24 Mart 1249 vermektedir (Anonim Selçukname, s.44).

Moğol hanından gelen yarlıg gereğince hükümdarlık IV. Rükneddin Kılıçarslan'a verilmişti. Ancak başta Celaleddin Karatay olmak üzere devlet adamları bu fikri doğru bulmamışlardı. Sorunu üç kardeşin birden tahta çıkararak, sikkede ve hutbede her üçünün de adının zikredilmesi şeklinde çözmüşlerdir.⁵³ II. İzzeddin Keykavus'un bu dönemde en önemli destekçisi Celaleddin Karatay olmuştur. Sultan onunla sırlarını paylaşmıştır.⁵⁴ Onun sayesinde üç kardeş süt ve bal gibi birbirleriyle kaynaşmıştır.⁵⁵ Üçlü saltanat döneminin Tokat'taki en önemli hatırası bugün hala sapasağlam ayakta duran Hıdırlık Köprüsüdür.⁵⁶ Köprü kitabesinde üç kardeşin sultanlığı tescil edilmiştir.⁵⁷

Celaleddin Karatay'ın çabalarıyla kurulan bu üçlü saltanat sistemi çok uzun sürmemiştir. IV. Rükneddin Kılıçarslan, emirlerinin tesiriyle kardeşi II. İzzeddin Keykavus'a karşı asker toplamaya başlamıştır. İki tarafın ordusu Aksaray Ovası'nda karşılaşmıştır.⁵⁸ IV. Rükneddin Kılıçarslan tüm hazırlıklarına rağmen II. İzzeddin Keykavus karşısında mağlup olmuştur. IV. Rükneddin Kılıçarslan yakalanarak II. İzzeddin Keykavus'un yanına götürülmüştür.⁵⁹ II. İzzeddin Keykavus kardeşini görünce ona sarılarak ağlamış ve başlarına gelen bu durumun arabozucu devlet adamları yüzünden olduğunu söylemiştir.⁶⁰ II. İzzeddin Keykavus saltanat gücünü elinde tutan kişiydi. Ona en önemli destek Celaleddin Karatay'dan gelmiştir. O adaletli yönetimi ile ülkede huzuru temin etmiştir. Ancak ülke maddi açıdan zorlanmaktadır. Çünkü Moğollar yüklü miktarda vergi almaya devam etmektedir.⁶¹

Tek başına tahta oturan II. İzzeddin Keykavus ilk iş olarak devlet kademelerine bazı atamalar yapmıştır. İşte Muînüddin Süleyman'ın ilk devlet görevi de bu sıralarda ona verilen Emir-i Hacıplik olmuştur.⁶² Muînüddin Süleyman Pervâne bu görevden sonra gözünü Erzincan serleşkerliğine⁶³ dikmiştir. Oysa serleşkerlik makamı boş olmayıp Seyfeddin Torumtay tarafından yürütülmektedir. Seyfeddin Torumtay ile Muînüddin Süleyman arasındaki bu mücadelede Baycu Noyan, Muînüddin Süleyman'ın tarafını tutmuştur. Bu durumun sebebi Baycu ile Mühezzibiddin Ali arasındaki dostluk bağıdır.⁶⁴ Baycu'nun desteği ile mücadeleyi kazanan Muînüddin Süleyman Erzincan serleşkeri olmuştur.

II. İzzeddin Keykavus ve IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın Aralarının Yeniden Bozulması

Adet olduğu üzere Selçuklu sultanının Moğol hanını ziyaret etmesi gerekmektedir.⁶⁵ Moğollar bu ziyaretlere çok önem vermektedir. Bu amaçla II. İzzeddin Keykavus yolculuk hazırlıklarına başlamış; ancak beklenmedik bir olay onun yolculuktan vazgeçmesine sebep olmuştur. Bu gelişme Celaleddin Karatay'ın ölümüdür.⁶⁶ Sultan İzzeddin bu yolculuk esnasında tahtı kaybedeceğini düşündüğü için yerine küçük kardeşi Alaaddin'in gitmesini istemiştir. Bu teklif diğer kardeş

⁵³ Aksarayı, *Müsameretü'l Ahbar*, s. 28; İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.551.

⁵⁴ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.552.

⁵⁵ *Anonim Selçukname*, s.45.

⁵⁶ Gordlevski, *Anadolu Selçuklu...*, s.218.

⁵⁷ Işık Aksulu, "Tokat Anıtsal Yapılarının Tanımlama ve Değerlendirme Sorunu", Tokat Sempozyumu 01-03 Kasım 2012 Tokat, II. Cilt, Özyurt Matbaacılık, Ankara 2013, s.195. Köprü'nün kitabesinde üç kardeşin sultanlığı ile ilgili şu ifadeler kullanılmıştır. "Sultan Alaaddin Keykubad'ın oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'in oğulları din ve dünyanın izzeti, temeli ve yükselişi, halifenin desteği, Allah onların yandaşlarını aziz kılsın. Yüce sultanlar zamanında bu mübarek köprü inşa edilmiştir" (Aksulu, "Tokat Anıtsal Yapılarının...",195).

⁵⁸ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.554.

⁵⁹ *Anonim Selçukname* 'ye göre bu olayın tarihi 1 rebiülevvel 647/ 14Haziran 1249'dur (Anonim Selçukname, s.45).

⁶⁰ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.553.

⁶¹ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.555.

⁶² Aksarayı, *Müsameretü'l Ahbar*, s.31.

⁶³ Sipehsalar olarak da tesmiye edilen bu görevli Eyaletlerin idaresinden sorumlu yüksek rütbeli komutandır.

⁶⁴ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.558.

⁶⁵ Johann de Plano Carpini, *Moğol Tarihi ve Seyahatname*, çev. Ergin Ayan, Derya Kitapevi, Trabzon, 2001, s.86.

⁶⁶ 28 ramazan 652, 11 Kasım 1254 (Anonim Selçukname, s.45).

Rükneddin tarafından da uygun görülmüştür.⁶⁷ Sultan Alaaddin birçok hediye ve eşya ile birlikte yola çıkmıştır. Her iki sultan ise birlikte Konya'ya gitmişlerdir. Konya günlerinde İzzeddin sefahate düşmüş ve kendini içki âlemlerine vermiştir. Bu da yetmezmiş gibi sultanın Hıristiyan dayıları Rükneddin'e kötü davranmaya başlamışlardır.⁶⁸ Bu durumdan son derece muzdarip olan Rükneddin kiler sorumlusu Kemaleddin'in yardımıyla saraydan gizlice Aksaray tarafına kaçmıştır. Sultan Rükneddin derhal savaş hazırlıklarına başlamıştır. İzzeddin ise kardeşini geri dönüğe razı etmeye çalıştıysa da bunda başarılı olamamıştır.⁶⁹ Kayseri'ye geçen sultan Rükneddin'in ordusu gün geçtikçe sayıca artmış ve halkın çoğu onun yanında yer almıştır. Sultan Rükneddin elçi olarak Konya'ya Muînüddin Süleyman Pervâne'yi göndermiştir.⁷⁰

Sultan II. İzzeddin Keykavus kardeşi Rükneddin'i mücadelesinden vazgeçirmek için Sivas, Malatya, Diyarbakır ve Harput ve çevresinin yönetimini ona vermeyi teklif etmiştir.⁷¹ Ancak Rükneddin bu teklifi kabul etmeyerek İzzeddin üzerine harekete geçmiştir. İki tarafın ordusu arasında çetin bir mücadele olmuştur. Savaş sonucunda Rükneddin bir kez daha mağlup olmuş ve İzzeddin'in adamlarınca yakalanmıştır. Sultan İzzeddin kardeşinin öldürülmesine izin vermemiş⁷² onu önce Amasya kalesine sonrada kendi isteğiyle Uluborlu kalesinde zorunlu ikamete mecbur bırakmıştır.⁷³

Baycu'nun Anadolu'ya Girmesi ve II. İzzeddin Keykavus'un İznik'e Kaçışı

1243 Köseadağ Savaş'ı sonrasında Moğollar ile yapılan anlaşma gereğince Selçuklu Moğollara yüklü miktarda vergi ödüyordu. Ancak devlet savaş sonrası giderek güçsüzleşmiş ve gelirleri azalmıştır. Baycu ise Selçuklunun bu durumunu görmezden gelmiş ve aldığı haracı gün geçtikçe artırmıştır. Sonunda ağır vergiler ödenemez hale gelince ümera toplanarak Batu'ya bir elçi göndermeye karar vermiştir. Ümera kendi arasında yaptığı istişare sonucu Sahib-i a'zam Fahrü'd-devle Ebu'l hayrat Ali'yi elçi olarak Batu'ya göndermiştir. Bu ziyaret sonucu Batu, Baycu Noyan'ın ve adamlarının keyfi haraç almasını yasakladı.⁷⁴ Baycu bu emre bir süre itaat ettiyse de sonradan aldığı buyruk gereği Anadolu'ya giriş yapmıştır.⁷⁵ Bu beklenmedik ziyaret sultanı ve ümerayı endişelendirmiş ve derhal hazırlıklara başlanmıştır. Askeri birlikler memleketin her bir yanından gelerek Konya'da toplanmıştır.⁷⁶ Ortada iki seçenek vardı; ya Baycu'ya karşı savaşılacak ya da onun gönlünü etmek için yüklü miktarda hediyeler verilecektir. Nizameddin Hurşid'in barıştan yana olmasına rağmen Kadı İzzeddin ve bazı tecrübesiz devlet adamları savaştan yana olmuştur.⁷⁷ Sultan, Kadı İzzeddin'in fikrine meyledince taraflar arasında savaş kaçınılmaz hale gelmiştir. Ancak sonuç hiç de umdukları gibi olmamıştır. Selçuklu ordusu Baycu karşısında bir kez daha mağlup olmuştur.⁷⁸ Savaşın kaybedilmesinde II. İzzeddin tarafından aile efradına karşı gayri ahlaki muamelede bulunan Arslan Doğmuş'un Moğol tarafına geçmesi önemli bir etken olmuştur.⁷⁹ Sultan İzzeddin babasından daha cesur bir komutan olmasına rağmen yaptığı yanlışlar sonucu mücadeleyi kaybetmiştir. Hayatı tehlikeye girmiştir. Bundan dolayı tehlikeden uzaklaşmak için önce Antalya'ya oradan da İznik Rum

⁶⁷ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.565.

⁶⁸ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.566.

⁶⁹ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.568.

⁷⁰ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.570.

⁷¹ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.569- 570.

⁷² II. İzzeddin Keykavus fırsat eline geçmişken kardeşini öldürmemiştir. Oysa Moğol yanlısı IV. Rükneddin Kılıçarslan öldürülmüş olsaydı Moğollar kardeşler arası mücadeleden yararlanamayacaktı ve Anadolu halkı kargaşaya sürüklenmeyecekti.

⁷³ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.571; *Anonim Selçukname*, s. 45.

⁷⁴ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.572.

⁷⁵ Nejat Kaymaz, *Pervâne Muînüddin Süleyman*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1970, s.60.

⁷⁶ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.574.

⁷⁷ Aksarayı, *Müsameretü'l Ahbar*, s.32; İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.574.

⁷⁸ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.575.

⁷⁹ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, TTK Yayınları, Ankara, 1958, s. 67- 68.

kralı Lazkaris'in yanına gitmiştir.⁸⁰ İzzeddin bu kaçıışı esnasında Memlük sultanı Baybars ile mektuplaşarak onun yardımını talep etmiştir.⁸¹ Konya tahtının boş kalması üzerine Pervâne Nizameddin Hurşid ve Muînüddin Süleyman Baycu'nun yanına giderek Rükneddin Kılıçarslan'ı tahta çıkarmak için izin istemişlerdir.⁸² Baycu'nun onayıyla Burdur kalesinde hapis tutulan Rükneddin hapisten çıkarılarak Konya'da tahta çıkarılmıştır.⁸³ Fakat Konya eski güvenli Konya değildi; çünkü Baycu şehrin surlarını yıktırıştır.⁸⁴

Muînüddin Süleyman'ın Pervânelik Makamına Atanması

IV. Rükneddin Kılıçarslan devlet makamlarında bir takım değişiklikler yapmıştır. Pervâne Emir Nizameddin Hurşid vezirliğe getirilirken ondan boşalan Pervânelik makamı da Muînüddin Süleyman'a verilmiştir.⁸⁵ Her ikisinin aldığı tedbirler sayesinde ülke rahata kavuşmuştur.⁸⁶ Pervâne Muînüddin Süleyman oldukça hırslı bir karaktere sahiptir. Vezir Nizameddin Hurşid'in gölgesinde kalmak istememiştir. Ondan kurtulmak için fırsat kolladığı bir sırada aradığı fırsat ayağına gelmiştir. Nizameddin Hurşid, Moğol emirini öldürmenin memleket faydasına olup olmadığını Muînüddin Süleyman Pervâne'ye sorunca o da öldürmesinin doğru olacağını söylemiştir. Nizameddin Hurşid bir yemek ziyafeti esnasında Hoca Noyan'ı zehirleyerek öldürmüştür.⁸⁷ Yapılan soruşturma sonucu Nizameddin Hurşid yargılanarak idam edilmiştir. Böylelikle sultandan sonra en yetkili kişi Muînüddin Süleyman Pervâne olmuştur. Hatta bir süre sonra sultan bile onun gölgesinde kalmıştır. Muînüddin Süleyman Pervâne sayesinde sultan Rükneddin güçlü bir yönetim kurmuş böylelikle ülkede geçici bir huzur hâkim olmuştur.⁸⁸

Tokat Kalesi'nin Muînüddin Süleyman Pervâne Tarafından Kuşatılması

Burgulu kalesindeki zindandan talihin yardımı ve Baycu'nun izni ile Konya tahtına geçen Rükneddin teşekkür ziyareti için Hemedan'da bulunan Baycu'nun yanına gitmiştir. Rükneddin'in Hemedan'a gitmesinden yararlanan İzzeddin Lazkaris'ten de destek alarak⁸⁹ Konya'da tahta oturmuştur. Hemedan'da Baycu ile görüşen Rükneddin Rum diyarının sultanlığına dair bir yarlığ ile geri dönüş için harekete geçmiştir. Baycu'dan aldığı yarlığ sayesinde hükümdarlığı garantilediğini zanneden Rükneddin geri dönüş yolunda kardeşinin Konya'da tahtı ele geçirdiğine dair haberi almıştır. Fakat kış şartlarından dolayı Erzincan'dan ileriye gidememiştir. Bu sırada Muînüddin Süleyman'ın aile efradının⁹⁰ ve servetinin bulunduğu şehir olan Tokat, İzzeddin'in adamları tarafından

⁸⁰ Aksarayı *Müsameretü'l Ahbar*, s.32; Anonim *Selçukname*, s.46; Yusuf Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s.260.

⁸¹ Reuven Amitai-Preiss, *Mongols and Mamluks (The Mamluk-Ilkhanid War, 1260- 1281)*, Cambridge University Press, New York, 1995, s. 158.

⁸² İbni Bibi *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.577; Aksarayı, *Müsameretü'l Ahbar*, s.33.

⁸³ Aksarayı, *Müsameretü'l Ahbar*, s.33.

⁸⁴ Anonim *Selçukname*'de Baycu'nun Konya'yı harap etmek için yemin ettiğini ancak Nizameddin Hurşid'in dört katır yükü kırmızı altın karşılığında Konya'yı satın aldığını ancak kale burçlarının yıkıldığını yazar (Anonim *Selçukname*, s.44); İbni Bibi'de ise Baycu'nun Sultan Rükneddin'den surları yıkmasını istediğini ancak sultanın yalvarması üzerine eski sultanların kabir ve türbelerini çevreleyen surların yıkımını önleyerek şehrin dışındaki kale duvarlarının yıkıldığını yazar (İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.579); Chan, *Osmanlılardan Önce...*, s.270.

⁸⁵ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.577.

⁸⁶ Aksarayı, *Müsameretü'l Ahbar*, s.33.

⁸⁷ Aksarayı, *Müsameretü'l Ahbar*, s.34; İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.579.

⁸⁸ Aksarayı, *Müsameretü'l Ahbar*, s.36.

⁸⁹ Geörgios Akropolitês, *Vekayinâme*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008, s.138-139.

⁹⁰ Eflaki Ariflerin Menkıbeleri adlı eserinde Arif Çelebi'nin Tokat'ı ziyaret ettiği sırada Muînüddin Pervane'nin kızının Tokat'ta olduğunu ve Arif Çelebi'ye büyük saygı gösterdiğini ifade etmektedir. Bu bilgi bize Pervanenin aile efradının Tokat'ta yaşadığını kesin olarak ispatlamaktadır (Ahmed Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri II*, çev. Tahsin Yazıcı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 228- 229).

ele geçirilmiştir. Muînüddin, Moğol Tümen komutanı Bayan'la birlikte yakınlarını kurtarmak için Tokat'a hareket etmiştir. Yıldız Dağı mevkinde Şah Melik ile yaptığı şiddetli savaşı kaybetmiştir.⁹¹ Savaşın kaybedilmesi üzerine Sultan Rükneddin de Erzincan yönünde kaçmakta olan askerlere katılarak canını zor kurtarmıştır. Muînüddin Erzincan'a varınca yenilginin intikamını almak için Moğollardan yardım istemiştir. Hülagu, Alıncak Noyan ve Kadagan Noyan'ı yaklaşık 10 bin kişilik bir kuvvetle Muînüddin'e yardıma göndermiştir. Moğol ve Selçuklu askerlerinden oluşan birlikler ilk iş olarak Niksar'ı ele geçirmişlerdir. Sultan Rükneddin Niksar emirliğini ve serleşkerliğini Muînüddin Süleyman'a vermiştir. Ordu, Tokat'a doğru harekete geçince Muînüddin'in oğlu ve naiblerinin Tokat'tan ayrılmasına izin verilmiştir. Tokat'a ulaşan Sultan Rükneddin'in ordusu şehri kuşatarak mancınıklarla surları dövmeye başlamıştır. Ancak Tokat'ın muhkem kalesini ele geçirmek mümkün olmamıştır. Ordu bir süre Kab⁹², Zile, Tazimun⁹³ ve Kaz Ova havalisinde zaman geçirmiştir.⁹⁴

Ülkenin İkiye Bölünmesi ve Tokat'ın Selçuklu Başkenti Olması

Kardeşlerden en küçüğü olan Alaaddin, İzzeddin Keykavus'un isteğiyle Mengü Kağan'ın yanına gitmek için yolculuğa çıkmıştır. Erzurum'da dinlenmek için mola vermiş ve geceyi işretle geçirmiştir; ancak sabah olduğunda sultandan bir haber çıkmamıştır. Görevliler çadıra girince genç sultanın öldüğünü fark etmişlerdir. Durum Mengü Kağan'a bildirilmiştir. Mengü genç sultanın öldürülmesinden şüphelendiği için katillerin bulunması emrini vermiştir. Bu emir üzerine soruşturma yapılmış ancak bir sonuç alınamamıştır.⁹⁵

Mengü Kağan, Baycu'nun elçilerinin etkisiyle Rum ülkesi saltanatını Rükneddin Süleyman'a bir yarlıkla vermiştir. Tuğracı Sahib bu yarlığı Hülagu'ya gösterince Hülagu bu yarlığı devlet hazinesine koymuş ve İzzeddin ile görüşmek istemiştir. Anadolu'ya giren Tuğracı Sahib önce Rükneddin ile Tokat'ın nahiyesi olan Kab'da görüşmüştür. Bu görüşme sonucu Sultan İzzeddin'i çağırarak için elçiler Konya'ya hareket etmiştir.⁹⁶ Elçilerin karşılıklı gidip gelmesi ve görüşmeler neticesinde ülkenin iki kardeş arasında Kızılırmak sınır olacak şekilde paylaşılmasına karar verilmiştir.⁹⁷

Her iki sultan arasında sulh sağlandıktan sonra Sultan İzzeddin durumunu sağlamlaştırmak için kendi yerine Sahib⁹⁸ Fahreddin Ali'yi Konya'ya naip olarak bırakıp Hülagu'nun yanına gitmiştir. Hülagu bu ziyaretten memnun olup onu çok güzel bir şekilde ağırlamıştır.⁹⁹ Diğer taraftan Rükneddin'de boş durmayarak Muînüddin Süleyman ile birlikte Hülagu'nun huzuruna çıkarak itaatini arz etmiştir.¹⁰⁰ Bu görüşmeler esnasında Muînüddin Süleyman Hülagu'ya ülkenin iki kardeş arasında taksim edilmesini ülkenin menfaatine olacağını; zira iki sultanın birbiri ile rekabet ettiklerini bu rekabetin ülkeyi zenginleştireceğini ileri sürmüştür. Hülagu 'da bu fikri kendi çıkarına uygun bularak

⁹¹ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...* ,s.581.

⁹² Tokat'a bağlı bir köy olup günümüzde Kat kasabası olarak bilinmektedir (Kaymaz, *Pervâne Muînüddin...* ,s.73).

⁹³ Tokat'ın ilçesi Turhal'ın kuzey-doğusunda Dazmana köyü (Kaymaz, *Pervâne Muînüddin...* ,s.73).

⁹⁴ Sultan Rükneddin'in Tokat'a gitmesi İbni Bibi'de oldukça ayrıntılı bir şekilde anlatılırken (İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...* ,s.583); Aksaray'da bu konu "Sultan Tokat'ı saltanat merkezi yaptı" şeklinde kısaca zikredilmiştir (Aksaray, *Müsameretü'l Ahbar...* ,s.46).

⁹⁵ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...* ,s.582; Aksaray Müsameretü'l Ahbar adlı eserinde Sultan Alaaddin'in öldürülmesi hadisesini ayrıntılı bir şekilde anlatılarak cinayetten Sultan II. İzzeddin ve Sultan IV. Rükneddin Kılıçarslan'ı sorumlu tutmuştur (Aksaray, *Müsameretü'l Ahbar...* ,s.30).

⁹⁶ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...* ,s.583.

⁹⁷ Kızılırmak'ın batısı Sultan İzzeddin'e doğusu ise Sultan Rükneddin'e verildi (İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...* ,s.583).

⁹⁸ Türkiye Selçuklu'da vezirlere sahip denmekteydi.

⁹⁹ Aksaray, *Müsameretü'l Ahbar*, s.45.

¹⁰⁰ Aksaray, *Müsameretü'l Ahbar*, s.45; İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...* ,s.584.

Anadolu'nun ikili yönetimle idaresine izin vermiştir.¹⁰¹ Yeni yarığa göre Sultan İzzeddin, Konya merkez olmak üzere Kayseri hududundan Antalya kadar olan yerleri yönetecektir. Sultan Rükneddin ise Sivas'tan Sinop ve Samsun sahiline kadar olan Danişmendiye vilayetini idare edecektir. Taht merkezi ise Tokat olacaktır.¹⁰²

Ülkenin taksim meselesi hal edilip sultanlar kendi yönetim merkezlerine dönünce üst düzey devlet görevlilerinde değişiklik yapmışlardır. Bizzat Hülagu, Sultan Rükneddin'in vezirlik makamına Muînüddin Süleyman Pervâne'yi atadığına dair bir yarığ göndermiştir.¹⁰³ Sultan İzzeddin ise ölen veziri Tuğracı Sahib'in yerine Fahreddin Ali'yi tayin etmiştir.¹⁰⁴

IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın Tokatlı Gömeç Hatun ile Evliliği

Tokatlı nisbesi ile bilinen Gömeç Hatun IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın eşi¹⁰⁵ ve III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesidir.¹⁰⁶ Nisbesinden anlaşılacağı üzere Tokatlıdır. Sultan Rükneddin Kılıçarslan ile hangi tarihte evlendiği hususu tam olarak bilinmemektedir. Gömeç Hatun'un evlilikten sonrada Tokat'ta ikamet etmesi¹⁰⁷ bu evliliğin Tokat'ın başkent olduğu dönemde gerçekleşmiş olduğu ihtimalini güçlendirmektedir. Gömeç Hatun, Ahmed Eflakinin "*Ariflerin Menkıbeleri*" adlı eserinde Mevlana'nın müritlerinden biri olarak zikredilmektedir.¹⁰⁸ Gömeç Hatun cömertliği ve yaptığı hayır eserleri ile halkın gönlünü kazanmış bundan dolayı da ona *Gömeç Ana* denmiştir.¹⁰⁹ Gömeç Hatun Konya'da kendi anıyla bilinen türbede metfun bulunmaktadır.¹¹⁰ Bu durum Sultan Rükneddin'in başkenti Tokat'tan Konya'ya taşınmasından sonra onunda Konya'ya gittiğini göstermektedir.

Sultan İzzeddin İle Moğolların Arasının Yeniden Bozulmasında Muînüddin Süleyman Pervâne'nin Rolü

Sultan İzzeddin Hülagu'nun yanından döndükten sonra Fahreddin Ali ile yaptığı bir sohbet esnasında Pervâne Muînüddin'den dert yakınarak onun kardeşi ve Hülagu ile arasını bozduğunu ifade etmiştir. Sultanın bu sözleri Muînüddin Pervâne'nin yaşanan sorunlardaki rolünü açıkça ortaya koymaktadır.¹¹¹

Sultan İzzeddin kardeşi Rükneddin gibi uysal bir kişiliğe sahip değildir. O Moğolların Anadolu'daki tahakkümünü içine sindirememesine rağmen elinden de fazla bir şey gelmemiştir. Üstüne üstlük Moğollar ülkeyi ikiye ayırarak her iki kardeşten ayrı ayrı vergi tahsil etmeye başlamışlardır. Ülkenin bu ağır vergi yükünü kaldırması mümkün değildir. Tam da bu sırada Moğollar Taceddin Mutez ve Tükelek Bahşi'yi kararlaştırılan vergiyi toplamaları için Sultan İzzeddin'e göndermişlerdir. Sultan İzzeddin verginin ödenmesini ağırdan almıştır. Oysa Rükneddin'in veziri Muînüddin Pervâne Moğol elçisinin gönlünü hoş ederek istenilen vergiyi fazlasıyla temin etmiştir.¹¹² Elçiler İzzeddin'in kendilerine olan olumsuz tutumunu Hülagu'ya anlatınca Hülagu'da İzzeddin'e

¹⁰¹ Aksarayı, *Müsameretü'l Ahbar*, s.45; İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.584.

¹⁰² Aksarayı, *Müsameretü'l Ahbar*, s.46.

¹⁰³ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.585.

¹⁰⁴ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.585; Aksarayı, *Müsameretü'l Ahbar*, s.47.

¹⁰⁵ Ahmed Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri I*, çev. Tahsin Yazıcı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 260.

¹⁰⁶ Ara Altun, "Gömeç Hatun Türbesi", TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, C: 14, İstanbul, 1996, s. 149.

¹⁰⁷ Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri II*, s. 115.

¹⁰⁸ Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri I*, s. 260.

¹⁰⁹ M. Ferid Uğur, "Gömeçhane", *Konya Mecmuası*, Konya, 1936, S:9, s.566.

¹¹⁰ Altun, "Gömeç Hatun...", s. 149

¹¹¹ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.587.

¹¹² Aksarayı, *Müsameretü'l Ahbar*, s.50.

karşı öfke hâsıl olmuştur. Tüm bu olanlar karşısında İzzeddin Keykavus, Muînüddin Pervâne hakkında yanılmadığını bir kez daha anlamıştır.¹¹³

Hülagu İzzeddin Keykavus'un cezalandırılması için Alıncak Noyan komutasındaki bir orduyu Anadolu'ya göndermiştir. Muînüddin Süleyman ve Rükneddin Kılıçarslan Alıncak Noyan'ı Erzincan'da karşılamışlardır. Oradan da hiç durmadan Aksaray'a geçmişlerdir.¹¹⁴

Muînüddin Süleyman, Sultan İzzeddin Keykavus'u zayıflatmak için vezir Fahreddin Ali'yi türlü vaatlerle kendi yanına çekmiştir. Kendi vezirinin karşı tarafa geçtiğinden habersiz olan Sultan İzzeddin, Fahreddin Ali'yi Rükneddin Kılıçarslan'a elçi olarak göndermiş; ancak Fahreddin Ali bir daha geri dönmeyerek Rükneddin Kılıçarslan'ın veziri olmuştur.¹¹⁵ Kendisine kurulan tuzağın farkına çok geç varan Sultan İzzeddin kurtuluşu Rum ülkesine sığınmakta bulmuştur.¹¹⁶ Böylelikle iki başlılık sona ermiş, Sultan Rükneddin devlet merkezini Tokat'tan Konya'ya taşımıştır.¹¹⁷

Muînüddin Süleyman Pervâne'nin Sinop'u Ele Geçirmek için Tokat'tan Asker Toplaması

Muînüddin Süleyman Moğol hanından izin alarak Sinop'u ele geçirmek için hazırlıklara başlamıştır. Bu amaçla ilk iş olarak Danişmendiye¹¹⁸ vilayetlerinden ordu toplamıştır¹¹⁹ Sinop'u ele geçiren Muînüddin, Sultan Rükneddin'den şehrin kendi mülkü olması konusunda izin istemiştir. Rükneddin istemeyerek de olsa Sinop'un idaresini Muînüddin Süleyman'a vermiştir. Muînüddin Süleyman bu fetihden sonra daha da güçlenirken Sultan Rükneddin'in otoritesi sarsılmıştır. Diğer taraftan Niğde subaşılığına da Muînüddin Süleyman'a yakınlığı ile bilinen Hatiroğlu Şeref Mesut'a vermiştir. Sultan Rükneddin gerek Sinop'un gerekse Niğde'nin verilmesinden memnun olmadığını Muînüddin'in ve Hatiroğlu'nun adamlarının olduğu bir mecliste dile getirince oradakiler durumu Hatiroğluna iletmislerdir. Hatiroğlu da kendi geleceğinden endişe ederek sultanın kendi aleyhlerinde olduğunu Muînüddin'e anlatmıştır.¹²⁰ Muînüddin Süleyman aldığı bu haber üzerine elde ettiği Danişmendiye valiliği unvanıyla Nabşî Noyan'ın yanına gitmek için Tokat'tan Kırşehir'e hareket etmiştir.¹²¹ Aynı sırada Sultan'da Nabşî Noyan'ın yanına gitmek için Konya'dan Aksaray'a hareket etmiştir. Yolda Sultan ile Muînüddin karşılaşınca Muînüddin, Sultan'a hakaretvari konuşunca Sultan ona: "*Abi sarhoş musun? veya uyuşturucu mu aldın?*" diye sorarak şaşkınlığını ifade etmiştir.¹²²

Moğol emirleri ile bir araya gelen sultan Rükneddin, Nabşî Noyan'ın adamlarınca önce tartaklanmış ardından da zehirlenerek öldürülmüştür.¹²³ Rükneddin Kılıçarslan'ın ölümünden sonra Muînüddin tahta sultanın altı yaşındaki oğlu III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i çıkarmış¹²⁴ sonrada annesi

¹¹³ Aksarayı, *Müsameretü'l Ahbar*, s.50.

¹¹⁴ Aksarayı, *Müsameretü'l Ahbar*, s.50.

¹¹⁵ Aksarayı, *Müsameretü'l Ahbar*, s.52.

¹¹⁶ Georges Pachymeres, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, çev. İlcan Bihter Barlas, İlgü Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2009, s.31. Pachymeres Kroniğine göre Sultan II. İzzeddin Keykavus ile Mihail Paleologos arasında bir dostluk bağı vardı. Bu dostluğun temeli Mihail Paleologos'un imparator olmadan önce yaşadığı sıkıntı üzerine Sultan II. İzzeddin Keykavus'a sığınmasıyla başlamıştı. II. İzzeddin Mihail Paleologos'a gurbet günlerinde çok iyi davranmış onun dostluğunu kazanmıştı. Şimdi ise yardım etme sırası Mihail Paleologos'taydı (Pachymeres, *Bizanslı Gözüyle...*, s.31).

¹¹⁷ Aksarayı, *Müsameretü'l Ahbar*, s.53; Ebul Ferec, *Ebul Ferec Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Yayınları, Ankara, 1950, s. 582.

¹¹⁸ Tokat, Niksar, Amasya ve çevresi (Bayram, *Danişmend Oğulları Devleti'nin...*, s.18).

¹¹⁹ Aksarayı, *Müsameretü'l Ahbar*, s.63.

¹²⁰ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s. 595- 596.

¹²¹ Aksarayı, *Müsameretü'l Ahbar*, s.64.

¹²² Aksarayı, *Müsameretü'l Ahbar*, s.65.

¹²³ Aksarayı, *Müsameretü'l Ahbar*, s.65; İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...*, s.597. Zehirleyerek öldürme Moğol geleneğinde sıkça karşılaşılan bir uygulamadır (Carpini, *Moğol Tarihi...*, s.86).

¹²⁴ Aksarayı, *Müsameretü'l Ahbar* s. 66; Ebul Ferec, *Ebul Ferec Tarihi*, s.587.

ile evlenmiştir.¹²⁵ Bu dönemde Fahreddin Ali vezirlik görevini sürdürürken Muînüddin Süleyman'da Pervânelik görevine devam etmiş; Tokat ve Niksar'ın kadılık görevi de Sadreddin ve Bedreddin Kazvini'ye verilmiştir.¹²⁶ Sahib Fahreddin Ali'nin güçlenmesinden rahatsız olan Muînüddin Süleyman Fahreddin Ali'nin kaçak İzzeddin Keykavus ile işbirliği yaptığını söyleyerek yeni sultanı ve Moğolları Fahreddin Ali aleyhine kışkırtmıştır. Bu gelişmeler sonucu Fahreddin Ali görevinden azledilerek Osmancık Karahisarındaki zindana atılmıştır.¹²⁷ Bir süre zindanda kalan Fahreddin Ali oğlu vasıtasıyla suçsuz olduğunu Abaka'ya anlatınca zindandan kurtulmuş; ancak eski görevine iade edilmemiştir.¹²⁸ Bir süre hayır hizmetleri ile uğraşan Sahib Fahreddin eski görevine atanmak için Moğollardan izin istemiştir. Moğollar onun isteğini yerinde bularak vezir olarak yeniden atamışlardır.¹²⁹

Muînüddin Süleyman Pervâne İçin Sonun Başlangıcı: Hatiroğlu İsyanı

Abaka Han oğlu Argun Han'ı merhum sultan Rükneddin Kılıçarslan'ın kızı ile evlendirmek isteyince gelini Argun'a götürme görevini Muînüddin Süleyman ve Fahreddin Ali üstlenmiştir.¹³⁰ Gelin alayı Moğol karargâhına gittiğinde Anadolu'da Hatiroğlu isyanı patlak vermiştir. İsyân Muînüddin Pervânenin en güvendiği adamlarından biri olan Tokat vilayetinin komutanı Taceddin Giy tarafından da durdurulamamış ve daha da büyümüştür.¹³¹ Hatiroğlu'nu isyana cesaretlendiren Memlûk sultanının Anadolu'ya girdiği haberi; oysa bu haber doğru değildir. Baybars daha Anadolu'ya girmemiştir. Hatiroğlu asılsız haberlere inanıp tedbiri elden bırakınca Karahisar-ı Yavaş denen yerde Moğol noyanları Kongurtay, Toku ve Tudavun tarafından kısıtılmış, fakat kaçmayı başarmıştır. Bir süre sonra Lulva kalesine sığınan Hatiroğlu kale sahibi tarafından Moğollara teslim edilmiş ardından da yargılanarak idam edilmiştir.¹³²

Hatiroğlu isyanı Muînüddin Süleyman Pervâne için sonun başlangıcı olmuştur. Çünkü Hatiroğlu idam edilmeden önce kendisini isyana teşvik eden kişinin Muînüddin Pervâne olduğunu söylemiştir. Bu söylem Muînüddin Süleyman'a olan güvenin sarsılmasına ve idamına giden sürecin başlamasına sebep olmuştur.¹³³

Elbistan Savaş'ı ve Muînüddin Süleyman Pervâne Devrinin Sonu

Anadolu'daki bazı devlet adamları Moğolların baskısı sonucu çareyi onların en büyük rakibi olan Memlûk Sultan'ı Baybars'a sığınmakta bulmuşlardır. Onlar Baybars'ı Anadolu seferi konusunda teşvik etmişlerdir.¹³⁴ Baybars daha önceden de Anadolu içlerine seferlerde bulunmuş ve Ermenilere ait bazı yerleri almıştır.¹³⁵ Ancak bu kez Baybars'ın hedefi daha büyüktür. Baybars'ı Moğollara karşı kışkırtanların başında Muînüddin Süleyman gelmektedir.¹³⁶ 1277 yılında Memlûk Sultanı Baybars Anadolu'ya girerek Elbistan Ovası'na intikal etmiştir.¹³⁷ Moğol ordusu Toku ve Tudavun noyanlar

¹²⁵ Hamdullah Müstevfi-yi Kazvini, *Tarih-i Güzide*, s.382; Sultan Gıyaseddin tahta çıktığında henüz 2,5 yaşındadır (Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri I*, s. 41).

¹²⁶ Aksarayı, *Müsameretü'l Ahbar*, s.66.

¹²⁷ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'îyye...*, s.603.

¹²⁸ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'îyye...*, s.604.

¹²⁹ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'îyye...*, s.605.

¹³⁰ Süryani tarihçisi Ebul Ferec, Ebul Ferec Tarihi adlı eserinde Muînüddin'in böyle bir girişimde bulunma nedeni olarak kendisinin Memlûklerle olan bağlantısının ortaya çıkmasından endişe etmesini göstermektedir (Ebul Ferec, *Ebul Ferec Tarihi*, s.597).

¹³¹ Aksarayı, *Müsameretü'l Ahbar*, s.78.

¹³² Aksarayı, *Müsameretü'l Ahbar*, s.83.

¹³³ *Baybars Tarihi*, s. 80.

¹³⁴ Anonim Selçukname, s.48.

¹³⁵ Müverrih Vardan, s. 244.

¹³⁶ Ebul Ferec (İbnül İbri), *Tarihi-i Muhtasarüddüvel*, çev. Şerafettin Yaltkaya, Maarif matbaası, İstanbul, 1941, s. 50; Bertold Spuler, *İran Moğolları*, çev. Cemal Köprülü, TTK Yayınları, Ankara, 2011, s.84.

¹³⁷ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'îyye...*, s.615.

tarafından idare edilmektedir. Moğol ordusuna destek olmak amacıyla Muînüddin Süleyman'da Selçuklu ordusuyla Elbistan Ovası'na gitmiştir. Kıran kırana geçen savaş sonucunda Moğol ordusu büyük bir bozguna uğrarken Tokat ve Tudavun noyanlar da öldürülmüştür.¹³⁸ Ermeni Kralı Hetum, Moğol ordusunun yenilgisini Muînüddin Süleyman'ın İlhanlılarla olan ilişkisine bağlamaktadır.¹³⁹

Sahib Fahreddin ve Muînüddin Süleyman, Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in huzuruna çıkararak onu durumdan haberdar etmişlerdir. Aralarında istişare ederek Tokat'a gitmenin en iyi tedbir olacağı kararını almışlar¹⁴⁰ve ardından Tokat'a hareket etmişlerdir.¹⁴¹ Bu sırada Baybars'ta Kayseri'de Türkiye Selçuklu tahtına oturmuştur.¹⁴² Ancak kendisini Anadolu'ya davet eden Muînüddin ortalıkta yoktur. Baybars bundan dolayı kendisinin kandırıldığını düşünmüştür. Anadolu'da umduğu desteği bulamayan Baybars 7 Muharrem 676'da (10 Haziran 1277) Şam'a geri dönmüştür.¹⁴³

Tokat'a ulaşan Sultan III. Gıyaseddin, Muînüddin ve Fahreddin Ali alınacak tedbirler konusunda müzakere yapmışlardır. Bu müzakere sonucu Moğol ordusunun başına gelenlerin bir elçi vasıtasıyla Abaka'ya bildirilmesi kararı alınmıştır. Elçi durumu Abaka'ya anlatınca Moğol ordusu Erzincan üzerinden Divriği'ye oradan da Elbistan'a ulaşmıştır. Sultan Gıyaseddin, Muînüddin Süleyman ve Fahreddin Ali'de Tokat'tan ayrılarak Elbistan'a hareket etmişlerdir.¹⁴⁴ Elbistan Ovası'nda yalnızca Moğol askerinin ölüsü ile karşılaşan Abaka Selçuklu ordusunun ihanet ettiğini düşünmüştür. Bu ihanetin sorumlusu olarak da Muînüddin Süleyman'ı Aladağ'a yanında götürmüştür. Yapılan yargılama sonucu Muînüddin Süleyman suçlu bulunmuş ve idam edilmiştir.¹⁴⁵ Abaka, Muînüddin Süleyman'ı öldürmekle yetinmemiş Elbistan yenilgisinin acısını masum Anadolu halkından da feci şekilde çıkararak binlerce insanı katletmiş bir o kadarını da esir etmiştir.¹⁴⁶

Muînüddin Süleyman'ın ardından Tokat ve çevresinin idaresi 1277'de ölen Taceddin'in yerine geçen oğlu Mücireddin Emirşah tarafından yapılmıştır. Mücireddin Emirşah'ın idaresi Sivas, Tokat, Kastamonu ve Sinop'a kadar uzanmaktaydı.¹⁴⁷

Muînüddin Süleyman Pervâne Dönemi Tokat ve Çevresinde İlmî ve Kültürel Faaliyetler

Pervâne Muînüddin Süleyman uzun süre Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (638/1241) üvey oğlu Sadrü'd- Din Konevi'ye (673/1274) talebe olmuştur. Bu yüzden Konevi ile İbnül Arabî'nin felsefesine ilgi duymuş ve "Ekberîye" denilen bu fikir hareketini himaye etmiştir. Muînüddin Süleyman'ın bu tutumundan dolayı Sadrüddin Konevi'nin talebelerinden Müeyyedü'd Din Cendi (700/1301), Ferganlı Saidüddin (691/1292) ve gerçekte İranlı olmasına rağmen¹⁴⁸Fahrüd- Din İraki (688/1289) Tokat'a yerleşmişlerdir.¹⁴⁹ Pervâne Süleyman bu bilgin ve mutasavvıfları himaye edip onlar için medrese ve tekke inşa ederek Tokat'ta ikamet etmelerini sağlamıştır.¹⁵⁰ Bunlardan Müeyyedü'd Din, İbnü'l – Arabî'nin "Fususü'l – Hikem " adlı meşhur eserinin ilk şarihi olup "Nafhatu'r- ruh ve tuhfetu'l-

¹³⁸ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...* , s.617;Ebul Ferec, *Ebul Ferec Tarihi*, s. 599.

¹³⁹ Reuven Amitai-Preiss, *Mongols and Mamluks (The Mamluk-Ilkhanid War, 1260- 1281)*,Cambridge University Press, New York 1995, s. 157.

¹⁴⁰ Gordlevski, *Anadolu Selçuklu...* , s.69;Anonim Selçukname, s.49.

¹⁴¹ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...* ,s.619.

¹⁴² Gordlevski, *Anadolu Selçuklu...* ,s.69.

¹⁴³ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...* ,s.619- 620.

¹⁴⁴ İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye...* ,s.624.

¹⁴⁵ İbni Bibi *El Evamirü'l Ala'iyye...* , s.625; Anonim Selçukname, s. 49'da ölüm tarihi olarak 676/1277 yılını vermektedir.

¹⁴⁶ Bertold Spuler, *İran Moğol...* , s.85.

¹⁴⁷ Chan, Osmanlı'dan Önce... ,s.323.

¹⁴⁸ Chan, Osmanlı'dan Önce... ,s.339.

¹⁴⁹ Mikail Bayram, "Selçuklular Zamanında Tokat Yöresinde İlmî ve Fikri Faaliyetler", Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, 2- 6 Temmuz 1986, s.35.

¹⁵⁰ Bayram, "Selçuklular Zamanında..." ,s.35.

futuh” adlı eserini 683(1284) yılında Tokat’ta yazmıştır. Asar-i ahadi adlı eserini de Muînüddin Süleyman’ın oğlu Muhammed’e sunmuştur.¹⁵¹

Fahrüd- Din Iraki’de “Lemaat” adlı eserini Tokat’taki zaviyesinde yazmıştır.¹⁵² Pervâne Muînüddin onun müritleri arasındadır.¹⁵³ Pervâne, Iraki’ye olan saygısından dolayı devamlı surette ona ihsanda bulunarak siyasi himayesi altına almış ve Tokat’ta ona bir hankah yaptırmıştır.¹⁵⁴ Ancak Fahrüd- Din Iraki, Pervâne ölünce onun düşmanlarından çekindiği için Mısır’a yerleşmek zorunda kalmıştır.¹⁵⁵ Ferganalı Saidüddin ise mistik Arap şairi İbn Farız’ın (630/1232) divanını şerh etmiş ve eserini Muînüddin Süleyman’a okumuştur. Bu kişinin ayrıca “Münteha’l –Medarik” ve Menahicül-İbad adlı eserleri ile meşhurdur.¹⁵⁶

Tokat’ta Muînüddin Süleyman’ın kızı da babası gibi mutasavvıflara önem vermiştir. Pervanenin kızı din, yakîn ve tasavvuf erbabı olan Şeyh Bahâeddin-i Cendi’yi himaye ederek ona bir hankah tahsis etmiştir.¹⁵⁷

Muînüddin Süleyman Pervâne Döneminde Tokat’ta İnşa Edilen Yapılar

Türkiye Selçuklu döneminde en önemli şehirler Sivas ve Konya olmuştur. Sivas, Konya ile rekabet halindedir. Muînüddin Süleyman Pervâne ve ailesi Tokat, Amasya, Merzifon, Kastamonu ve Sinop’ta cami, medrese, kervansaray yaptırarak Tokat’ın bu yarıştan geri kalmasına müsaade etmemişlerdir.¹⁵⁸ Bugün Tokat’ta Muînüddin Süleyman Pervâne döneminden kaldığı düşünülen iki yapı bulunmaktadır. Bu yapılardan ilki eğitim ve sağlık alanında hizmet sunmak amacıyla yapılan Pervâne Muînüddin Süleyman Medresesi ve Darüşşifası’dır.¹⁵⁹ Eserin kitabesi muhtemelen Muînüddin’i ihanet ile suçlayan Moğollarca silinmiştir.¹⁶⁰ Eser tek bir yapıdan oluşmayıp farklı amaçlara hizmet edecek darüşşifa, zaviye, cami, medrese gibi yapılardan oluşmuştur. Ancak bu yapı topluluğundan günümüze yalnızca Gökmedrese diye bilinen yapı ulaşabilmiştir.¹⁶¹ Medresenin cepheleri yapılan tamiratlar sonucu Tokat’taki pek çok eserde olduğu gibi orijinallliğini koruyamamıştır.¹⁶² Pervâne Bey külliyesinin tüm giderleri kendisine tahsis edilen vakıfları aracılığıyla karşılanmıştır.¹⁶³ Pervâne Bey vakfına dair kayıtlar 1926 yılına kadar tutulmuştur. Vakıf kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla darüşşifa 1840 yılına kadar hizmet vermiştir.¹⁶⁴

Muînüddin Süleyman Pervâne döneminden kalan bir diğer eser ise onun adıyla anılan Pervâne Hamamıdır. Hamamın tarihsel geçmişini aydınlatacak herhangi bir vesikaya şu ana kadar ulaşılamamıştır. Ancak hamamın yapılış dönemiyle ilgili genel kanaat 13. yüzyılda¹⁶⁵ Selçuklu veziri Muînüddin Süleyman Pervâne tarafından yaptırıldığı şeklindedir. Evliya Çelebi Tokattaki Hamamları

¹⁵¹ Bayram, “Selçuklular Zamanında...”,s.35.

¹⁵² Bayram, “Selçuklular Zamanında...”,s.35.

¹⁵³ Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri I*, s.54.

¹⁵⁴ Orhan Bilgin, “Fahreddîn-i Irâkî”, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, C: 12, İstanbul, 1995, s.85. ;

Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri I*, s.54.

¹⁵⁵ Bilgin, “Fahreddîn-i...”, s.85.

¹⁵⁶ Bayram, “Selçuklular Zamanında...” s.35.

¹⁵⁷ Ahmed Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri II*, s.228- 229.

¹⁵⁸ Chan, *Osmanlı’dan Önce...*, s.349

¹⁵⁹ Ali Açikel, “Pervâne Muînüddin Süleyman Bey Vakfı (1277- 1926)”, Tokat Sempozyumu 01- 03 Kasım 2012 Tokat, II. Cilt, Özyurt Matbaacılık, Ankara 2013, s.149. Bu eser Gökmedrese, Kırkkızlar, Bimarhane, Darüşşifa olarak da adlandırılmaktadır (Açikel, “Pervane Muînüddin...”,s.149).

¹⁶⁰ Özkan Ertuğrul, “Gök Medrese”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C:14, s.139- 140.

¹⁶¹ Ali Açikel, Pervâne Muînüddin... , s.150.

¹⁶² Işık Aksulu, “Tokat Anıtsal Yapılarının...”, s. 209.

¹⁶³ Ali Açikel, Pervâne Muînüddin... , s.155.

¹⁶⁴ Halis Cinlioğlu, *Osmanlılar Zamanında Tokat Dördüncü Kısım*, Tokat 1973, s.7.

¹⁶⁵ Ebru Elpe, “Tokat Yapılarının İnşa ve Süsleme Malzemelerinin Yüzyıllara Göre dağılımı”, Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu (25- 26 Eylül 2014), C: 1, Salmat Basım Yayıncılık, Ankara 2015, s.50.

seyahatnamesinde tanıtırken Pervane hamamını da zikrederek hamamla ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: “*Andan Meydân ağzında Pervâne hammâmı. Her şeyi pâk u pâkîze âb [u] havâsı ve binâsı latîf hammâmıdır*”.¹⁶⁶ Pervâne hamamı günümüzde hizmet vermektedir. Yalnız muhtelif zamanlarda geçirmiş olduğu yenileme çalışmaları hamam binasının orijinalliğini kaybetmesine sebep olmuştur.¹⁶⁷

Büyük ihtimalle Muînüddin Süleyman Pervâne'nin Tokat'taki imar faaliyetleri yukarda bahsi geçen yapılarla sınırlı değildir. Ancak gerek zamanın ve tabiat şartlarının tahrip edici etkisi gerekse insanların etkisiyle bu yapılar günümüze ulaşamamıştır.

Sonuç

İbni Haldun, Mukaddime adlı eserinde devletlerinde aynı insanlar gibi doğup büyüüp öleceğini ifade etmiştir. Her ne kadar İbni Haldun'un bu sözleri bir realiteyi yansıtırsa da tarih içinde var olmuş ancak bir süre sonra çeşitli nedenlerle tarih sahnesinden çekilen devletlerin etkileri kendi yaşadıkları dönemden sonrada asırlarca devam etmiştir. Türk tarihi içinde etkisi hala devam eden devletlerden biri kuşkusuz Türkiye Selçuklu Devletidir. Bu devlet kendisinden sonra Anadolu coğrafyasında kurulan Osmanlı Devletinin kuruluşundaki harcı oluşturmuştur. 1243 Köseadağ Savaşı ile Türkiye Selçuklu Devleti'nin parlak dönemi sona ermiştir. Köseadağ Savaşı sonrası gücü ele geçiren Moğollar Selçuklu şehzadeleri arasındaki rekabeti körükleyerek Anadolu'daki iktidarlarını güçlendirmişlerdir. Maalesef Selçuklu şehzadeleri de bu oyuna gelmiş ve birbirleri ile devamlı rekabet içinde olmuşlardır. Moğollar isteselerdi tüm Selçuklu ailesini en baştan yok edebilirlerdi; ancak halkın Selçuklu ailesine olan bağlılıklarını bildikleri için böyle bir yola başvurmamışlardır. Moğollar Selçuklu sultanlarını kendilerine koşulsuz itaat etmiş devlet adamları ile yönlendirmişlerdir. Bu devlet adamlarından biri kuşkusuz Muînüddin Süleyman Pervâne'dir. O uzun süre devletin asıl idarecisi olmuştur. Pervâne Muînüddin kendisine üs merkezi olarak Tokat'ı seçmiştir. Tokat'ın korunaklı bir şehir olması, halkının devlete olan sadakati ve ekonomik açıdan gelişmiş bir şehir olması onun seçimini etkileyen temel sebepler olmuştur. Tokat uzun yıllar Muînüddin Süleyman Pervâne ve ailesine ev sahipliği yapmıştır. Moğollar tarafından öldürülmesine kadar onun için Tokat daima önemini korumuştur. Düşmanlarından kaçtığında Tokat'a sığınmış; düşmanları üzerine sefere çıktığında da Tokat'tan asker toplamıştır. Tokat'ın ilmi ve kültürel açıdan ilerlemesi için âlim ve fazılları bu şehre davet etmiş; onlar için zaviyeler, hankahlar inşa ettirmiştir. Tokat'ı diğer şehirlere bağlayan yollar üzerinde kervansaraylar yaptırarak ekonomik açıdan da şehrin gelişimine katkıda bulunmuştur.

Kaynakça

- Açıkel, Ali; “ Tokat”, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, C: 41, İstanbul, 2012, ss. 219-223.
- Açıkel, Ali; Pervâne Muînüddin Süleyman Bey Vakfı (1277- 1926),Tokat Sempozyumu 01- 03 Kasım 2012 Tokat, II. Cilt, Özyurt Matbaacılık, Ankara 2013, ss.149- 161.
- Ahmed Eflaki; *Ariflerin Menkabeleri I,II*, çev. Tahsin Yazıcı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986.
- Akdağ, Mustafa; *Türkiye'nin Siyasi ve İçtimai Tarihi*, Tekin Yayınevi, Ankara, 1979.
- Akropolitês, Geörgios; *Vekayinâme*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008.

¹⁶⁶Evlîyâ Çelebi b. Dervîş Mehmed Zillî, *Evlîyâ Çelebi Seyahatnamesi*, s.48.

¹⁶⁷ Tokat il Kültür ve Turizm Müdürlüğü, tokat.ktb.go.tr>Han-Hamam ve Köprüler, (26.03.2020)

- Aksarayî, Kerimüddin Mahmud-i; *Müsameretü'l Ahbar*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara, 2000.
- Aksulu, Işık; “Tokat Anıtsal Yapılarının Tanımlama ve Değerlendirme Sorunu”, Tokat Sempozyumu 01- 03 Kasım 2012 Tokat, II. Cilt, Özyurt Matbaacılık, Ankara 2013, ss. 185-210.
- Altun, Ara; “ Gömeç Hatun Türbesi”, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, C: 14, İstanbul, 1996, ss. 149.
- Anonim Selçukname*, çev. Hali İbrahim Gök- Fahrettin Coşkuner, Atıf Yayınları, Ankara, 2014.
- Ayönü, Yusuf; *Selçuklular ve Bizans*, TTK Yayınları, Ankara, 2014.
- Bayram, Mikail; “Selçuklular Zamanında Tokat Yöresinde İlmi ve Fikri Faaliyetler”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, Gelişim Matbaası, Ankara, 1987, 2- 6 Temmuz 1986, ss.30- 37.
- Bayram, Mikail; *Danışmend Oğulları Devleti'nin Bilimsel ve Kültürel Mirası*, Mayıs 2009.
- Carpini, Johann de Plano; *Moğol Tarihi ve Seyahatname*, çev. Ergin Ayan, Derya Kitapevi, Trabzon, 2001.
- Chan, Claude; *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, E Yayınları, İstanbul, 1979.
- Cinlioğlu, Halis; *Osmanlılar Zamanında Tokat Dördüncü Kısım*, Tokat, 1973.
- Ebru, Elpe; “Tokat Yapılarının İnşa ve Süsleme Malzemelerinin Yüzyıllara Göre dağılımı”, Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu (25- 26 Eylül 2014), Cilt 1, Salmat Basım Yayıncılık, Ankara, 2015, ss.43- 75.
- Ebul Ferec (İbnül İbri); *Tarihi-i Muhtasarüddüvel*, çev. Şerafettin Yaltkaya, Maarif Matbaası, İstanbul,1941.
- Ebul Ferec; *Ebul Ferec Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Yayınları, Ankara, 1950.
- Ertuğrul, Özkan; “Gök Medrese”, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, C:14, ss.139- 140.
- Evlîyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî; *Evlîyâ Çelebi Seyahatnamesi*, haz. Yücel Dağlı- Seyit Ali Kahraman- İbrahim Sezgin, C: 5, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
- Gordlevski. V. ; *Anadolu Selçuklu Tarihi*, çev. Azer Yaran, Onur Yayınları, Ankara, 1988.
- İbn. Şeddad, *Siretü'z-Zahir Baypars (Baypars Tarihi II)*, çev. M. Yaltkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara,2000.
- İbni Bibi; *El Evamirü'l Ala'iyye fi'l Umuri'l Ala'iyye*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara, 2014.
- Kaymaz, Nejat; “Anadolu Selçuklu Devletinin İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü” I, *TAD*, Ankara 1964, C: 2/ S:2- 3, ss.91- 155.
- Kaymaz, Nejat; *Pervâne Muînüddin Süleyman*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1970.
- Kazvini, Hamdullah Müstevfi-yi; *Tarih-i Güzide*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara, 2018.
- Müverrih Vardan; *Türk Fütühatı Tarihi (889- 1269)*, çev. Hrant D. AndreasyanTarih Semineri Dergisi ½, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul,1937.

- Ocak, Ahmet Yaşar; *Babailer İsyanı Aleviliğın tarihsel Altyapısı yahut Anadolu'da İslam – Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, İstanbul, 1996.
- Orhan Bilgin, “Fahredden-i İrakı”, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, C: 12, İstanbul, 1995, ss. 84- 86.
- Pachimeres, Georges; *Bizanslı Gözüyle Türkler*, çev. Ilcan Bihter Barlas, İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- Pakalın, Mehmet Zeki; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*, MEB Yayınları, İstanbul, 1977.
- Ramsay, W. M; *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, çev. Mihri Pektaş, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1960.
- Preiss-Reuven Amıtaı; *Mongols and Mamluks (The Mamluk-İlkhaniid War, 1260-1281)*, Cambridge University Press, New York, 1995.
- Saint Quentin, Simon de; *Bir Keşifin Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245- 1248*, çev. Erendiz Özbayoğlu, Antalya, 2006.
- Solmaz, Sefer; *Danışmendliler Devleti ve Kültür Mirasları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2001.
- Spuler, Bertold; *İran Moğolları*, çev. Cemal Köprülü, TTK Yayınları, Ankara, 2011.
- Tokat il Kültür ve Turizm Müdürlüğü, tokat.ktb.go.tr>Han-Hamam ve Köprüler, (26.03.2020).
- Turan, Osman; *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, TTK Yayınları, Ankara, 1958.
- Uğur, M. Ferid; “Gömeçhane”, Konya Mecmuası, Konya, 1936, S:9, ss.566- 570.